

Ivan Smiljanić*

»Konkurzi, samomor, žalosten je pogled na trgovsko polje.« Gospodarski polom kot vzrok za samomor na Slovenskem pod Avstro-Ogrsko in prvo Jugoslavijo

IZVLEČEK

Materialna preskrbljenost sodi med temeljne pogoje človekove eksistence, zato lahko njena odsotnost povzroči številne težave, spremlja pa jo tudi družbena stigma, ki je bila v preteklosti močnejša kot danes. Težek položaj lahko pripelje do samomora. Na Slovenskem so bili samomori trgovcev in podjetnikov pojav, znan že v 19. stoletju, še več pa je bilo samomorov oseb, ki so se zgolj znašle v finančnih težavah ali ki so živele v revščini. Točna statistika o številu slovenskih samomorov zaradi ekonomskih vzrokov ni dosegljiva, tako da je osrednji vir za raziskavo tega vprašanja časopisje, ki pa je bilo pri poročanju o samomorih nenančno, senzacionalistično in pri psihološkem opisovanju pokojnikov amatersko, sčasoma pa so postajali opisi samomorov in poškodb tudi vse nazornejši. V obdobju Avstro-Ogrske in Kraljevine SHS ter Kraljevine Jugoslavije je izbruhnulo nekaj gospodarskih afer, ki so se končale tudi s samomorom, o čemer je tisk obširno poročal. Samomori zaradi gospodarskih vzrokov so porasli zlasti med neugodnimi gospodarskimi razmerami, kot so kriza ob dunajskem borznem zlomu leta 1873, denarna kriza pred prvo svetovno vojno, deflacijska kriza sredi dvajsetih let in velika gospodarska kriza v tridesetih letih.

Ključne besede: samomor, stečaj, stigma, gospodarska kriza, Avstro-Ogrska, Kraljevina SHS/Jugoslavija

* Mag. zgodovine, mladi raziskovalec, Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, SI-1000 Ljubljana; ivan.smiljanic@inz.si

ABSTRACT

“BANKRUPTCIES, SUICIDE – THE SITUATION IN THE COMMERCIAL SECTOR IS DIRE.” ECONOMIC FAILURE AS A REASON FOR SUICIDE IN THE SLOVENIAN TERRITORY UNDER AUSTRIA-HUNGARY AND DURING THE FIRST YUGOSLAVIA

Material security is one of the basic conditions of human existence. Its absence can lead to many problems and is accompanied by a social stigma that used to be stronger in the past than today. A difficult situation can lead to suicide. In the Slovenian territory, suicides of merchants and entrepreneurs were a well-known phenomenon as early as the 19th century, while people who merely found themselves in financial difficulties or lived in poverty committed suicide even more frequently. Accurate statistics regarding the number of suicides due to economic reasons are not available for the Slovenian territory, which is why newspapers represent the primary source for researching this issue. However, the press was inaccurate, sensationalistic, and amateurish in its suicide reports and psychological descriptions of the deceased. Over time, the descriptions of suicides and injuries also became more graphic. During the Austro-Hungarian Empire, the Kingdom of SCS, and the Kingdom of Yugoslavia, several economic scandals broke out that resulted in suicides, which were widely reported in the press. Suicides for economic reasons increased especially during times of economic adversity, such as the crisis during the Vienna stock market crash in 1873, the monetary crisis before World War I, the deflationary crisis of the mid-1920s, and the Great Depression of the 1930s.

Keywords: suicide, bankruptcy, stigma, economic crisis, Austria-Hungary, Kingdom of SCS/Yugoslavia

Uvod

Človekovo premoženjsko stanje je eden od ključnih pogojev za njegov življenjski standard.¹ Če se mu zgodi gospodarski polom, gre za prelomnico, ki ga spremeni v prezadolženca in s seboj prinese kopico težav. Skrajna posledica poloma je stečaj (pred drugo svetovno vojno se je zanj pogosteje uporabljal izraz konkurz). Gre za zakonsko urejeno obliko prenehanja delovanja bankrotiranega posameznika ali gospodarskega subjekta, med katero se opravi izvršba nad prezadolženčevim premoženjem z namenom poplačila upnikov. Tako avstrijska kot jugoslovanska stečajna zakonodaja sta sledili evropskim trendom,

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta J6-3123 *Greh, sramota, simptom: samomor in njegove percepcije na Slovenskem (1850–2000)*, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

po katerih so bili zakoni bolj naklonjeni upnikom, krivda za polom pa je bila pripisana predvsem prezadolženčevemu slabemu poslovanju ali goljufiji, ne glede na morebitne neugodne gospodarske razmere. Prezadolženec je konec stečajnega postopka dočakal skoraj brez vsakršnega premoženja, ki je bilo prevzeto v stečajno maso in razdeljeno, obenem pa sta ga doleteli izguba številnih zakonskih pravic in stigma. V teh okoliščinah nekateri prezadolženci niso videli drugega izhoda kot samomor. V prispevku so v ospredju samomori trgovcev in podjetnikov, ki jim je grozil ali jih je prizadel polom, nekaj pozornosti pa je namenjene tudi vplivom revščine in slabega materialnega stanja na samomore.

Gospodarski polom kot stigma

Gospodarski neuspeh s seboj prinaša širok spekter finančnih, premoženjskih, pravnih, socialnih in psiholoških težav. Ko posameznik ali podjetje razglasi stečaj, postane jasno, da upniki ne bodo prejeli vseh svojih terjatev, s tem pa prezadolženec prekrši temeljni gospodarski postulat, da se dolгови morajo poplačati, ter izneveri zaupanje, ki so ga vanj imeli upniki, zato ne izgubi zgolj poslovnih partnerjev, temveč strmoglavljivi tudi njegov družbeni ugled. V javnosti obvelja za nesposobneža ali celo goljufa, ki si zasluži prezir.² Socialna izobčenost in sramota, ki doletita prezadolženca, vplivata tudi na njegovo zasebnost, ki se javno razkriva skozi stečajni postopek.³ Strah pred javnim srdom, skrbi glede poteka postopka ter predvsem na videz brezizhoden premoženjski položaj vplivajo tako na družinske odnose kot na prezadolženčevo duševno zdravje. Razkol med socialnoekonomskimi normami ter finančnimi viri, ki niso neskončni, pripelje v stigo, »trdoživ stranski produkt stečaja«.⁴

Stigma je negativno družbeno vrednotenje osebe, ki ne sledi uveljavljenim normam, temveč od njih odstopa v fizičnem oziroma vedenjskem smislu ali glede na svojo pripadnost skupini.⁵ To odklonskost družba razglasi za nesprejemljivo in jo sankcionira, bodisi z zakonsko kodificiranimi kaznimi bodisi z neformalnimi odzivi. Nekateri stigme sčasoma zbledijo, ker njihov vzrok ni več percipiran kot nesprejemljiv, kar zlasti velja za fizične lastnosti, na katere stigmatizirani ne morejo vplivati. Stigme, povezane z obnašanjem, so trdovratnejše, saj ima posameznik – po mnenju družbe – na voljo možnost, da nezaželeno vedenje odpravi. Tudi prezadolženost je bila obravnavana kot posledica nesposobnosti, nezmernosti ali goljufivosti, torej značajskih potez, za katere odgovarja zgolj in samo prezadolženec.⁶ Kot kažejo raziskave, se stigma pri prezadolžencu pojavi ne glede na to, ali je za stečaj kriv sam ali pa so ga povzročile zunanje okoliščine.⁷

2 Lisa J. McIntyre, »A Sociological Perspective on Bankruptcy,« *Indiana Law Journal* 65, št. 1 (1989): 136.

3 Kai T. Erikson, »Notes on the Sociology of Deviance,« *Social Problems* 9, št. 4 (1962): 311.

4 Yvana L. B. H. Mols, »Bankruptcy Stigma and Vulnerability: Questioning Autonomy and Structuring Resilience,« *Emory Bankruptcy Developments Journal* 29, št. 1 (2012): 289, 292.

5 Erving Goffman, *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity* (Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1963), 8, 14.

6 Ibidem, 57, 58. Rafael Efrat, »Bankruptcy Stigma: Plausible Causes for Shifting Norms,« *Emory Bankruptcy Development Journal* 22, št. 2 (2006): 483, 484, 490. Rafael Efrat, »The Evolution of Bankruptcy Stigma,« *Theoretical Inquiries in Law* 7, št. 2 (2006): 367–69.

7 Mols, »Bankruptcy Stigma,« 295.

Pogled v zgodovino evropske stečajne zakonodaje potrjuje, da je stigma nad zadolženostjo in stečaji neprekinjeno prisotna. Evropska družba je stoletja verjela, da je prezadolženec prekršil norme zaupanja, časti, zmernosti in varčnosti. Prav tako je bilo vse do sodobnosti uveljavljeno prepričanje, da razglasitev stečaja potrjuje prezadolženčevo prevarantsko naravo in njegovo moralno sprijenost, saj naj bi šlo za situacijo, ki bi jo lahko preprečil, vendar tega iz lastne koristi ni storil. Razglasitev stečaja je bila v evropski zakonodaji in javnem mnenju enačena z goljufijo, ki je iz prezadolženca naredila sovražnika skupnosti.⁸ Etimologija evropskih sopomenk za dolg dokazuje, da so izrazi najpogosteje sinonimi za greh ali krivdo, tako da je bil dolžnik že na jezikovni ravni označen za zločinca, ki je opetnajstil poštene upnike.⁹ Italijanski pravnik Baldus de Ubaldis je v 14. stoletju skoval maksimo *fallitus, ergo fraudator*, po kateri je vsak prezadolženec izenačen s prevarantom. Geslu je evropsko stečajno pravo zvesto sledilo več stoletij.

Katalog kazni, ki so doletele prezadolženega Evropejca od antike do 19. stoletja, je obsežen. Najstarejše in hkrati najostrejše so bile določbe, zapisane na t. i. dvanajstih ploščah, temelju rimske zakonodaje, ki so nastale sredi 5. stoletja pr. n. št. V skladu s tem postopkom je upnik lahko dolžnika prodal kot sužnja ali ga usmrtil. Če je dolžnik imel več upnikov, ga je doletelo razkosanje telesa.¹⁰ Poznejši rimski zakoni so telesno kazen omilili v materialno, torej v zaplembo prezadolženčevega premoženja, kar je postal standard evropske stečajne zakonodaje. Kljub temu pa so kazni vse do 19. stoletja ostale ostre, saj so obsegale javno sramotenje, izgubo državljanstva, izobčenje iz gospodarskega življenja in dolge zaporne kazni,¹¹ tudi telesne kazni niso povsem izginile. V ameriških kolonijah so v 18. stoletju insolventnemu dolžniku pribili uhelj na drog (in ga potem še odrezali) ali pa so mu v dlan vrezali črko T, oznako za tatu.¹²

V 18. stoletju je bilo prevladujoče prepričanje, da je insolventnost odvisna od moralnosti značaja. Škotski ekonomist Adam Smith je menil, da pošten in inteligenen podjetnik tako rekoč ne more postati insolventen: »Stečaj je verjetno najhujša in najbolj ponižujoča katastrofa, ki more zadeti nedolžnega moža. Zato je večina ljudi dovolj previdna, da se ji ogne. Nekateri se ji pač ne ognejo; tako kakor se drugi ne ognejo vislicam.«¹³ Do 19. stoletja je stečaj za povprečnega Evropejca torej predstavljal usoden dogodek, »neke vrste osebno apokalipso: pomenil je zapor, konec posesti; za tiste z najmanj sreče torturo, stradež in smrt«.¹⁴

V 19. stoletju se je evropska stečajna zakonodaja nekoliko omilila. Insolventnost je bila pogosteje obravnavana kot nesreča ali posledica neugodnih gospodarskih razmer

8 Efrat, »The Evolution,« 369.

9 David Graeber, *Dolg: prvih 5000 let dolžništva* (Ljubljana: Založba /*cf., 2014), 172, 173.

10 Valentina Cvetković – Đorđević, »Stečaj u rimskom pravu,« v: Nebojša Šarkić, Vuk Radović, Gordana Ajnšpiler Popović in Vladimir Čolović, ur., *Vek i po regulisanja stečaja u Srbiji* (Beograd: Institut za uporedno pravo, 2019), 10–12.

11 Efrat, »The Evolution,« 366, 370.

12 Efrat, »Bankruptcy Stigma,« 482.

13 Adam Smith, *Bogastvo narodov: raziskava o naravi in vzrokih bogastva narodov* (Ljubljana: Studia humanitatis, 2010), 246.

14 Graeber, *Dolg*, 535.

in ne več kot posledica podjetnikove nekompetentnosti ali prevare. Stečaj se je iz moralnega greha prekalificiral v gospodarski neuspeh, zato so zakonodajalci skušali bolj zaščititi poštenega, toda nesrečnega dolžnika. Kljub temu te obravnave niso bili deležni vsi prezadolženci. V viktorijanski Veliki Britaniji, ki je sicer imela prezadolženecem bolj naklonjene zakone kot preostala Evropa, je bilo to še posebej očitno. Angleški stečajni sodniki so različno obravnavali prezadolžence iz različnih družbenih slojev. Premožni prezadolženci – če uporabimo oksimoron – iz višjih slojev so bili obravnavani blažje kot revni, ki se jih je držal sloves potratnosti in bežanja pred dolgovi, zato so pogosto naleteli na zelo strogo, skoraj maščevalno obravnavo. Srednji in višji sloji niso več bili kriminalci, nižji sloji pa so to, kljub spremembam zakonodaje, ostali.¹⁵

In na Slovenskem? Obdobje pred drugo svetovno vojno je bilo zaznamovano s tremi stečajnimi zakoni, avstrijskima iz let 1868 ter 1914 in jugoslovanskim iz leta 1929. Čeprav je za stečaj malega trgovca zadostovala že ena slaba kupčija, požar, izgubljena tožba ali zapravljiv družinski član¹⁶ in čeprav je že en stečaj lahko podjetnika »vničil, da si ne more več pomagati«,¹⁷ so vsi zakoni obravnavali stečaj kot nečastno dejanje, s katerim je posameznik – poleg premoženja – izgubil del častnih, državljanskih in političnih pravic: »[D]olžnik edini povsem propade; iz premožnega človeka, polnega upanja v prihodnost, nastane popoln revež brez vsega. Ni propadel samo materialno, temveč tudi moralno, saj zaradi odprtja stečaja izgubi določene pomembne državljanske in politične pravice, ta izguba pa ga v sodobnih demokratičnih državah zelo ponižuje pred javnostjo.«¹⁸ Prezadolžencem so bile med stečajnim postopkom odvzete številne pravice: niso smeli voditi podjetja, izgubili so volilno pravico (tako splošno kot tudi v trgovsko-obrtni zbornici in obrtnih zadrukah), niso mogli opravljati državne službe ali biti izbrani vanjo, niso smeli postati sodnik, notar, odvetnik ali porotnik na sodišču in niso smeli obiskati borze.¹⁹

Tudi na Slovenskem je prezadolženca v stečaju doletela javna stigma ali vsaj javna pozornost. Ko se je igralec Anton Cerar – Danilo spominjal svojega otroštva v Ljubljani, je »prvi« stečaj v mestu (verjetno je mislil na prvega po uvedbi zakona leta 1868) omenil skupaj z dogodki črne kronike, ki so kot morbidne sejemске zanimivosti pritegovali pozornost meščanov: »Velika radovednost pa je gnala Ljubljancane na Grad okoli [18]68. leta, kjer so obesili na <gavge> nekega krvoločnega, doma iz Vipavske doline. Baje je svoji materi odgriznil nos. In samo enkrat se je neki mladi fant v Šelenburgovi ulici ustrelil v srce radi neuslišane ljubezni. Drugi nesrečnež je bil gledališki frizer – pri Jurešiču poleg <Šušarskega> mosta. Na sveti večer se je zaprl s svojo ljubico v trgovino in je pozabil plin zapreti in se je z dekletom vred zadušil. Ko

15 Paolo Di Martino, »The Historical Evolution of Bankruptcy Law in England, the US and Italy up to 1939: Determinants of Institutional Change and Structural Differences,« v: Karl Gratzner in Dieter Stiefel, ur., *History of Insolvency and Bankruptcy from an International Perspective* (Huddinge: Södertörns högskola, 2008), 274.

16 Emica Ogrizek, *Stečaji in prisilne poravnave izven stečaja v gradivu Okrožnega sodišča Maribor 1898–1941* (Maribor: Pokrajinski arhiv, 2008), 9.

17 »Poročilo o III. obrtniškem shodu dne 6., 7. in 8. sept. 1884,« *Obrtnik*, 16. 10. 1884, 72.

18 Spasoje Radojičić, *Prinudno poravnanje u stečaju* (Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona, 1923), 3, 4.

19 France Kresal, »Stečajna politika v Sloveniji do druge svetovne vojne,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 43, št. 1 (2003): 40.

pa je bil prvi konkurz v Ljubljani pri ‚Plavi kugli‘ na Mestnem trgu, smo hodili gledat ‚štempelje‘, s katerimi so bila vrata zapečateni kakor skale pri Božjem grobu v cerkvi sv. Jakoba. To so bile senzacije za Ljubljano in ob takih prilikah se je vse trlo po mestu kakor pri šenklaščkih procesijah.«²⁰

Čeprav so javna stigma in z njo povezane kazni do 20. stoletja uplahnile, to ne pomeni, da so povsem izginile. Ameriški raziskovalci ocenjujejo, da je v ZDA do pomembnega preloma prišlo šele v šestdesetih letih 20. stoletja, ko se je o stečajnih dolžnikih zaradi sprememb v socialnih normah in razmaha potrošništva začelo govoriti bolj naklonjeno.²¹ V ZDA je polom podjetja bolj sprejemljiv kot osebni stečaj, saj velja, da poslovni pogum in drznost, ki sta nujna elementa kapitalističnega gospodarstva, včasih pač prineseta žrtve, polom pa je koristna lekcija.²² Kljub temu pa po raziskavah javnega mnenja, opravljenih v ZDA v zadnji četrtini 20. stoletja, manjši del populacije (med 5 in 10 odstotkov) meni, da je samomor zaradi stečaja sprejemljivo dejanje.²³ V Evropi je razumevanja še manj: »Neuspeh je preprosto neuspeh in stigma je precejšnja.«²⁴

Občutki in misli prezadolženecv ter delavcev bankrotiranih podjetij so šele v 21. stoletju postali predmet strokovnih raziskav. Iz intervjujev, ki jih z njimi opravljajo raziskovalci, je prvič mogoče spoznavati perspektivo, s katere na stigo gledajo stigmatizirani. Skozi pogovore se ponavljajo občutki obžalovanja svojih dejanj, jeze na politiko in zaradi odsotnosti državne pomoči ter sramu pred družino in prijatelji.²⁵ Na Slovenskem je obširnejšo raziskavo opravila dr. Nina Vodopivec na primeru stečajev tekstilne tovarne Mura in hčerinskih podjetij, zaradi katerih je bilo odpuščenih več kot 3000 delavk in delavcev. Odpuščeni so se med drugim spopadali s samomorilnimi mislimi, v intervjujih so navajali, da so nekateri sodelavci storili samomor, za njihovo zdravje pa so se zbal tudi anketarji, ki so jih izpraševali o izkušnji.²⁶

Samomor kot odziv na gospodarski polom

Stigma, ki že stoletja zaznamuje stečaj, in vse finančne, pravne, družinske ter duševne težave, ki jih ta prinaša, so za prezadolženca veliko breme. Raziskave potrjujejo, da ima zadolženost pomembne posledice za fizično in duševno zdravje.²⁷ V

20 Anton Cerar – Danilo, *Spomini* (Ljubljana: samozaložba, 1930), 37, 38.

21 Efrat, »Bankruptcy Stigma,« 481–88. Efrat, »The Evolution,« 389.

22 Nathalie Martin, »The Role of History and Culture in Developing Bankruptcy and Insolvency Systems: the Perils of Legal Transplantation,« *Boston College International and Comparative Law Review* 28, št. 1 (2005): 25, 26.

23 B. Krishna Singh, J. Sherwood Williams in Brenda J. Ryther, »Public Approval of Suicide: a Situational Analysis,« *Suicide and Life Threatening Behavior* 16, št. 4 (1986): 409–18.

24 Martin, »The Role,« 50.

25 Deborah Thorne in Leon Anderson, »Managing the Stigma of Personal Bankruptcy,« *Sociological Focus* 39, št. 2 (2006): 77–97. Michael D. Sousa, »Bankruptcy Stigma: a Socio-legal Study,« *American Bankruptcy Law Journal* 87 (2013): 435–82.

26 Nina Vodopivec, *Tu se ne bo nikoli več šivalo: doživljanje izgube dela in propada tovarne* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2021), 64–67.

27 Elina Turunen in Heikki Hiilamo, »Health Effects of Indebtedness: a Systematic Review,« *BMC Public Health* 14 (2014): 489–96.

najskrajnejšem primeru prezadolženec izgubi vsako upanje, da se bo položaj kadarkoli izboljšal, in izhod poišče v odvzemu lastnega življenja. Kavzalna zveza med vplivom finančne ali materialne stiske ter povečano možnostjo samomora je bila dokumentirana že v 19. stoletju, denimo v pionirski raziskavi na temelju statističnih podatkov o samomorih stečajnih prezadolžencev v Italiji.²⁸

Četudi gospodarske krize, kot bo še prikazano, višajo število samomorov, pa lahko vsak posameznik zaide v poslovne ter finančne težave v vsakem, še tako gospodarsko ugodnem obdobju. Raziskave tega področja so redke, vendar je mogoče trditi, da je bil samomor v preteklosti način za pobeg od hudih kazni, ki jih je nalagalo stečajno pravo. Rimski zgodovinar Tit Livij je denimo poročal, da so se prezadolženci, ki so vedeli, da jih čaka prodaja v suženjstvo ali usmrtitev, raje utopili v Tiberi.²⁹ Francoski sociolog Émile Durkheim je v temeljni razpravi o samomoru iz leta 1897 ugotavljal, da prezadolžence v samomor vodi tudi nezmožnost sprijaznjenja z dejstvom, da so nepovratno zdrsnili na nižji družbeni in premoženjski status od tistega, na katerega so bili navajeni.³⁰ Samomor lahko spodbudi tudi izredno močna družbena stigma; največ raziskovalne pozornosti je v tem kontekstu pritegnila Japonska. Tudi če prezadolženci odvrnejo misel na samomor ali preživijo poskus samomora, se morajo še vedno spopadati s finančnimi težavami in stigmo. Medicinske raziskave kažejo, da pacienti, ki so jih v bolnišnicah sprejeli zaradi poskusa samomora, nadpovprečno pogosto doživijo stečaj v dveh letih po hospitalizaciji, celo pogosteje kot v dveh letih pred njo.³¹

Samomor zaradi gospodarskih, materialnih in finančnih problemov je bil na Slovenskem dobro znan pojav že v 19. stoletju. Dokumentiranje teh primerov ni preprosto, saj stečajni sodni spisi povedo le malo o prezadolženčevi usodi med postopkom in še manj po njem, relevantnih kazenskih spisov ni, ker samomor ni bil kazniv (v nasprotju s pomočjo pri samomoru), dostopne statistike pa se s temo ne ukvarjajo. Statistični podatki o samomorih za slovenski prostor pred drugo svetovno vojno so po raziskavi suicidologa dr. Leva Milčinskega ohranjeni le za leto 1873, obdobje osemdesetih let 19. stoletja in prvo polovico tridesetih let 20. stoletja,³² vendar v statistikah ni obstajalo ločevanje samomorov glede na motive za dejanje. Okvirno primerjavo omogočajo izsledki statistike samomorov za Dunaj, ki je od začetka 20. stoletja beležila tudi domnevni motiv samomora, rezultate pa je redno povzemal slovenski tisk. Gospodarske težave in revščina so bile pomemben motiv za samomor, vendar so običajno zaostajale za ljubezenskimi problemi in boleznijo.³³ Še največ je mogoče o pojavu

28 Ettore Fornasari di Verce, »Suicidi e fallimenti: note intorno alla ricerca delle cause nella statistica morale,« *Giornale degli Economisti* 14, št. 8 (1897): 62–71.

29 Cvetković-Dorđević, »Stečaj,« 17.

30 Émile Durkheim, *Suicide: A Study in Sociology* (New York: The Free Press, 1979), 257.

31 Judi Kidger, David Gunnell, Jeffery G. Jarvik, Karen A. Overstreet in William Hollingworth, »The Association Between Bankruptcy and Hospital-presenting Attempted Suicide: a Record Linkage Study,« *Suicide and Life-Threatening Behavior* 41, št. 6 (2011): 676–84.

32 Lev Milčinski, *Samomor in Slovenci* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1985), 142, 143.

33 Npr. »Samomori na Dunaju leta 1906,« *Edinost*, 21. 1. 1907, 3. »Samomori na Dunaju,« *Slovenski narod*, 8. 1. 1910, 5. »Število samomorov na Dunaju l. 1911,« *Jutro*, 10. 1. 1912, 3. »Samomori na Dunaju,« *Zarja*, 10. 1. 1913, 4. »Samomori na Dunaju,« *Nova pravda*, 16. 1. 1926, 3. »Strašna statistika samomorov na Dunaju,« *Mariborski večernik Jutra*, 13. 8. 1927, 4.

povedati s pomočjo časopisja, v katerem so novice o samomorih, ki so jih povzročile »denarne zadrege«³⁴ ali »gospodarske težkoče«, ³⁵ pogoste. Časopisna poročila omogočajo tudi analizo javnega diskurza, ki se je oblikoval okoli samomorov.

Takoj naj opozorimo, da je navedbe tiska treba jemati z rezervo, saj so senzacionalizem, pomanjkljivost oziroma neujemanje informacij ter amatersko psihološko profiliranje žrtev samomora nedvomno prispevali k nepopolnim, če že ne lažnim navedbam. Vzemimo naslednji primer: nekdanji ptujski gostilničar in mesar Hugo Weissenstein, ki je stanoval na Ptujski Gori, se je po poročanju *Slovenskega gospodarja* februarja 1912 ustrelil, ker je prišel v stečaj.³⁶ Novica se je raznesla po slovenskem časopisju, nekaj dni kasneje pa se je v nekaterih štajerskih časopisih pojavil popravek, da gre za dezinformacijo in da se Weissenstein v resnici ni ubil³⁷ (res pa je prišel v stečaj). Popravek ni prišel do ljubljanskih časopisov. Podobno diskrepanco je mogoče opaziti pri primeru velenjskega trgovca Ulrika Lagerja, ki si je zaradi dolgov v višini 400.000 kron leta 1907 vzel življenje v domačih Prevaljah³⁸ – tako je vsaj pisal del časopisja. V drugih časopisih je navedeno zgolj, da je Lager, »mož mirnega in kremenitega značaja, blagega srca in odločno narodnega mišljenja«, ki »je užival občno spoštovanje«, umrl, star 45 let, brez vsake omembe samomora.³⁹ Enako nezanesljivi so spominski zapisi. Politik in zdravnik dr. Josip Vošnjak je o likvidaciji in bankrotu Prve občne zavarovalne banke Slovenija leta 1876 zapisal, da je šlo za »velikanski polom, ki je mnoge poprej imovite rodbine spravil na beraško palico in bil spremljan od samomorov osleparjenih žrtev«, ⁴⁰ toda časopisje izrecno ne poroča o nobenem takšnem primeru.

Še en problem, na katerega je mogoče naleteti v časnikih, so pavšalne trditve, da je bil pokojnik v stečaju, česar pa ni mogoče potrditi, saj v večini primerov razglasi o uvedbi stečaja ali sodni spisi niso bili dokumentirani. Tak je primer trupla neznanca, starega med 30 in 40 let, z desetcentimetrsko rano na glavi, najdenega novembra 1906 v Savi pod vasjo Okroglo pri Kranju,⁴¹ o katerem je tisk naknadno poročal, da gre za samomorilca Ivana Remšaka, trgovca iz Dvora pri Žužemberku, ki je šel romat na Brezje in ga je identificirala vdova. Trгоvec je bil menda krepko prezadolžen in je s seboj imel le 50 kron,⁴² zato so nekateri časnikarji poročali, da je bil v stečaju,⁴³ kar pa ni bilo res.

Zdi se, da so novinarji stečaj uporabljali skoraj kot sopomenko za prezadolženost in finančne težave na splošno. Na podlagi zbranih primerov je mogoče sklepati, da samomori prezadolžencev v stečaju v resnici niso bili zelo pogosti. Bistveno pogostejši so bili primeri, ko je bil prezadolženec v finančnih težavah, ki se jih je sam dodobra

34 Npr. »Vstrelil se je,« *Slovenec*, 26. 11. 1885, 4.

35 Npr. »Samomor,« *Nova doba*, 9. 9. 1929, 3.

36 »Ptuj,« *Slovenski gospodar*, 8. 2. 1912, 3.

37 »V pojasnilo!,« *Straža*, 23. 2. 1912, 5.

38 »Samomor trgovca,« *Edinost*, 10. 5. 1907, 4.

39 »Umr!,« *Slovenski narod*, 6. 5. 1907, 3.

40 Josip Vošnjak, *Spomini. Drugi zvezek: tretji del od 1868. do 1873. l.* (Ljubljana: Slovenska matica, 1906), 213.

41 »Utopljenca so našli,« *Slovenski narod*, 24. 11. 1906, 5.

42 »Utopljenca so našli,« *Slovenski narod*, 5. 12. 1906, 5.

43 »Mrtvega so našli,« *Slovenec*, 10. 12. 1906, 3.

zavedal, njegova okolica, četudi sumničava, pa še ni imela vpogleda v dejanski obseg in globino problemov. Da bi se prezadolženec izognil stečaju, odkritju goljufije, stigmati in/ali zaporu, je storil samomor, še preden je do tega prišlo.

Slovenski časopisi so imeli do poročanja o samomorih različna stališča, ki so bila tesno povezana z njihovo svetovnonazorsko usmerjenostjo. Katoliški tisk je samomor obravnaval kot eno izmed »naj strašnejših pregreh in hudobij« in »naj gerše, naj ostudniše divjaštvo«,⁴⁴ k njegovi razširjenosti pa naj bi prispevala predvsem brezbožnost družbe. »Kakor se liberalizem bolj šopiri, tako se množijo samomori,«⁴⁵ je zatrnila *Zgodnja Danica*. Iz teh vzrokov je katoliški *Slovenec* o samomorih pisal redko in zadržano, saj je menil, da poročanje o teh temah, ki so se ga posluževali liberalni časniki, zgolj napihuje prodajo in moralno kviri bralstvo.⁴⁶ Liberalno časopisje je po drugi strani o samomorih res pisalo pogosteje in občasno (če so bile okoliščine samomora nenavadne ali ob navajanju statistik) cinično ali s črnim humorjem.⁴⁷ Samomor je tisk, tako katoliški kot liberalni, dosledno obsojal, s stisko pokojnikov se ni ukvarjal in zato skoraj ni poznal pietete do njih. Poleg kritičnih komentarjev, ki so mejili na norčevanje, se je pomanjkanje pietete odražalo tudi pri neanonimizaciji pokojnikov, saj so bila navedena njihova polna imena, poklici, narodnost (posebej če je šlo za Neslovence), domači kraji in podatki o družini, ki so jo zapustili, sčasoma pa tudi nazorni opisi izvedbe samomora in njegovih fizičnih posledic. Nekateri raziskovalci ugotavljajo, da so dramatični opisi z nehotenim romantičnim prizvokom verjetno prispevali tudi h kopiranju samomorov; fenomen je znan kot Wertherjev učinek.⁴⁸

Razliko med poročanjem liberalnega in katoliškega tiska ponazarja naslednji primer. *Slovenski narod* je leta 1873 objavil notico: »Emil Sežun, 23 let star, nadzornik zavarovalnega društva za življenje ‚Anker‘, sin tukajšnje vdove okr. sodnika, Marije Sežun, se je denes po noči proti 1 uri pred stanovanjem svoje matere v Krakovem št. 45 s pištolo skozi srce ustrelil in bil takoj mrtev. Vzrok temu so bile denarne zadeve.«⁴⁹ Dan kasneje je *Slovenec* primer predstavil v povsem drugačni luči, kot svarilni zgled moralnega propadanja slovenske mladine: »Vzrok samomora je bila zapravljalivost. Ko je namreč materi že veliko zapravljal, mu je dala po silnem nadlegovanju še zlato uro z verižico. To je nesel hitro v zastavnico, zapravljal denar, pred očmi matere sežgal zastavni list in se potem vstrelil. Tako se dandanes mladina spriduje.«⁵⁰ V katoliškem miljeju je bil torej samomor iz finančnih razlogov predvsem odraz družbene dekadence in nezmožnosti ljudi, da

44 »O samomoru in cerkvenem pogrebu,« *Zgodnja Danica*, 11. 8. 1876, 252.

45 »Drobne novice,« *Zgodnja Danica*, 14. 1. 1876, 14.

46 Marko Štepec, »Odnos slovenskega časopisja do zločina,« v: Katja Vodopivec, ur., *Deviacije na Slovenskem pred sto leti* (Ljubljana: Raziskovalna skupnost Slovenije, 1987), 58.

47 Prim. »Lanska statistika samomorov,« *Jutro*, 5. 1. 1934, 5: »Samo[mo]rilna epidemija je imela lani zlasti v prvi polovici leta precej bogato žetev. Prostovoljno se je poslovilo od življenja lani v Mariboru 11 oseb, in sicer 7 žensk in 5 moških. Nesrečnike je poglala v smrt beda, nekatere pa tudi nesrečna ljubezen.«

48 Maja Kristan, »Samomori, pogrešani, umrli,« v: K. Vodopivec, ur., *Deviacije na Slovenskem*, 283, 284, 289, 290. Florian Arendt, »Reporting on Suicide Between 1819 and 1944: Suicide Rates, the Press, and Possible Long-term Werther Effects in Austria,« *Crisis: The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention* 39, št. 5 (2018): 344–52. Florian Arendt, »Assessing Responsible Reporting on Suicide in the Nineteenth Century: Evidence for a High Quantity of Low-quality News,« *Death Studies* 45, št. 4 (2021): 305–12.

49 »Samomor,« *Slovenski narod*, 29. 10. 1873, 4.

50 »Samomor,« *Slovenec*, 30. 10. 1873, 6.

mislijo na lastno prihodnost ter previdno ravnajo z denarjem. Enako sporočilo je bralcem posredoval duhovnik Jurij Matej Trunk v neke vrste protopriročniku za samopomoč iz leta 1904: »Varujte se dolgov! Dolg pravi: <Naredi me, delal se bom sam!> Na Dunaju se je ustrelil l. 1888 nek odvetnik, ki je svojim otrokom zapisal sledečo oporoko: <Ne dotaknite se nobenih kart; varujte se dolgov; stradajte in zmrzujte raji, nego si izposodite le en krajcar; ne jemljite niti krajcarja na posodo na račun še le jutrajšnega dohodka! Ako ne morete česa plačati, počakajte s kupom, zatajujte se, le tako se je mogoče varovati dolgi in le tako se more kaj prihraniti, dejati na stran!«⁵¹

Nekateri samomori ali njihova možnost so zaradi slovesa pokojnikov pritegnili več pozornosti tiska. Prva večja časopisna afera zaradi finančne goljufije, ki je izbruhnila na Kranjskem, je bila povezana s Terezijo Aristoteles, v Münchnu rojeno in v Ljubljani stanujočo soprogo tržaškega trgovca z lesom Jožefa Aristotelesa. Ko si je želela izposoditi nekaj denarja, ne da bi za to izvedel mož, je uporabila razvejano mrežo ljubljanskih mešetark, ki so bile posrednice med posojilodajalci in posojilojemalci, pri čemer so morali slednji plačati provizijo tako prvim kot mešetarkam. Aristoteles je navezala stik z mešetarko Ano Riesner in si pričela izposojati denar, vendar vsot ni mogla odplačevati, tako da se je zapletla v spiralo izposojanja denarja preko vse več mešetark in na koncu v goljufijo s ponarejanjem menic, pri čemer je sodelovala tudi Riesner. Ko je bila prevara leta 1874 odkrita, sta bili obe aretirani.⁵² Na kazenski sodni obravnavi, ki je zaradi drznosti goljufije in spola obtoženk pritegnila obilo zanimanja javnosti in časopisja, je ena od oškodovank pričala, da se je nameravala Aristoteles utopiti v Savi. »Priča jo je šla s svojim možem hitro iskat, katero sta sicer skozi in skozi mokro, a sicer dobre volje našla, pri ruskem carju. Aristoteles se je bila namreč premislila v namenu življenje končati si.«⁵³ Tudi Bleiweisove *Novice* so omenjale možnost samomora obeh obtoženk, vendar so ga zavile v cinično ironijo: »Ko ste goljufici Aristotelovka in Rižnarca videli, da ni več pomoči, prikrivati sleparstvo, hočete v vodo skočiti, najprej v Savo, katera se jima je menda premrzla zdela, potem pa v Blejsko jezero, ki pa jima je morebiti pregloboko bilo. Zato ste si premislili.«⁵⁴ Senzacionalni postopek se je končal z dvoletno zaporno kaznijo za obe obtoženki.

Desetletje kasneje sta v časopisju odmevala dva samomora zaradi finančne afere. Prva – manjša – afera je bila povezana z 49-letnim posestnikom Franom Hribarjem z Jesenic na Dolenjskem, ki se je 15. januarja 1884 v ljubljanskem hotelu Slon ustrelil v srce. Zahvaljujoč bogati zapuščini, ki jo je Hribar podedoval od očeta, je bil v Ljubljani znan po organizaciji razkošnih zabav in plesov. Zanje je potrošil skoraj vse svoje premoženje, kar je po oceni tiska igralo pomembno vlogo pri samomoru: »Zadnja leta šlo je z premoženjem Hribarja zmirom navzdol in tako bode poleg njegove bolezni (imel je putiko), glavni vzrok samoumora. Našlo se je pri Hribarju le 1 gld. 12 kr. denarja in jako slaba obleka.«⁵⁵

51 Jurij Trunk, *Bodi svoje sreče kovač! Nauki za vsakdanje življenje* (Celovec: Družba sv. Mohorja, 1904), 58.

52 Andrej Studen, »Ženski polom pred sodnijo v Ljubljani,« v: *Slovenska kronika XIX. stoletja: 1861–1883*, ur. Janez Cvirn (Ljubljana: Nova revija, 2003), 271, 272.

53 »Dva ženska ljubljanska Plahta (Dalje),« *Slovenski narod*, 28. 2. 1874, 3.

54 »Ženski polom v Ljubljani pred sodnijo,« *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 4. 3. 1874, 73.

55 »Samoumor,« *Slovenski narod*, 16. 1. 1884, 3.

Največja afera druge polovice 19. stoletja, ki je na Slovenskem izbruhnila zaradi samomora in stečaja, se je zgodila konec istega leta. Povezana je bila s Kranjsko eskomptno družbo, bančno ustanovo, ki je od leta 1876 pod ravnateljstvom Tržačana Jožefa Zenarija uspešno poslovala na Mestnem trgu 19 v središču Ljubljane. Leta 1884 je Avstro-Ogrsko prizadel padec cen sladkorja in decembra se je izkazalo, da je ljubljanska tovarna kavnih nadomestkov Avgusta Tschinkelna sinovi zaradi sladkorne krize padla v dolgove. To je bilo uničujoče za Kranjsko eskomptno družbo, saj je kar štiri petine vseh svojih kreditov podelila Tschinklovemu podjetju. Mnogo prestrašenih vlagateljev je od družbe zahtevalo svoje vloge, zlasti ko so se razširile govorice o poneverbah in samomorih. Banka izplačil ni več zmogla in jih je za božič 1884 zadržala.⁵⁶ Naslednji dan se je odvil še drugi del afere. V banki so izvedli izredni pregled bančne blagajne, ker je neki upravni svetnik menil, da je prišlo do nepravilnosti. Pogled v blagajno je res pokazal primanjkljaj okoli 100.000 goldinarjev. Predstavniki banke so skupaj s policisti šli iskat Zenarija (ki se je po nekaterih poročilih že pripravljaj na beg v Trst) ter ga odpeljali na sedež banke. Ko je spoznal, da je njegova poneverba odkrita, je na stopnicah prehitel spremljevalce, izvlekel pištolo in se ustrelil v glavo. Umril je čez pol ure.⁵⁷

Žalovanja za 53-letnim Zenarijem, ki naj bi ukradeni denar zapravljal z borznimi špekulacijami in potratnim življenjem,⁵⁸ ni bilo. Zenariju je uspelo v eni osebi združiti vse za Slovence negativne lastnosti: bil je tujec, podpornik nemških liberalcev in tat, ki je Slovence oropal njihovega trdo prislužnega denarja, čeprav je bil dobrodošel gost pri vseh ljubljanskih predstavnikih kapitala in inteligence. Njegova usoda je postala »svarilen vzgled za vse lehkomišljence in lehkoživce, koji višje cenijo samogoltni materijalizem in razkošno življenje nego pošteno delo.«⁵⁹ Slovensko časopisje je pisalo, da Zenari »ni bil le defraudant, on je bil tudi goljuf v velikem smislu«,⁶⁰ celotna afera pa je bila »dokaz, kako brezmejno je v nas zaupanje do tujih pustolovcev in kako gnila je deloma naša družba, ki značajem à la Zenari daje prvo besedo in jim izkazuje neopravičeno čast.«⁶¹ *Novice* so pribile: »Zenari obsodil se je sam! Žalibog, da s tem ni poravnana škoda, da ni odvrnjena nesreča, ki zadene toliko nedolžnih naših družin, katere so se včeraj smele imenovati premožne – danes pa ne vejo, ali imajo kaj ali nič.«⁶² Po poročanju tiska za pokojnika ni poskrbela niti družina, saj je zaprašeno in s krvjo oblitno truplo več dni ležalo v mrtvašnici, dokler ni neki Zenarijev znanec prosil, naj se truplo očisti, spravi v ceneno krsto in pokoplje s skromno komemoracijo, brez duhovnika. Na grobu se je namesto cvetja kmalu pojavil listek z napisom: »Oj

56 Žarko Lazarevič in Jože Prinčič, *Zgodovina slovenskega bančništva* (Ljubljana: Združenje bank Slovenije, 2000), 32, 33.

57 »Eskomptno banko kranjsko,« *Slovenski narod*, 27. 12. 1884, 3. »Zenari,« *Slovenec*, 27. 12. 1884, 4. »Polom kranjske eskomptne družbe,« *Ljubljanski list*, 27. 12. 1884, 3. Andrej Pančur, »Nastop delniških bank,« *Slovenska kronika XIX. stoletja: 1861–1883*, ur. Janez Cvirn (Ljubljana: Nova revija, 2003), 175.

58 »Samomor ljubljanskega banknega vodje,« *Edinost*, 31. 12. 1884, 3.

59 »O samomoricu Zenariju,« *Ljubljanski list*, 29. 12. 1884, 3.

60 »Zenari,« *Slovenec*, 29. 12. 1884, 4.

61 »V Ljubljani 29. decembra,« *Slovenski narod*, 29. 12. 1884, 1.

62 »Nezaslišano sleparstvo pri kranjski eskomptni banki,« *Novice gospodarske, obrtniške in národne*, 31. 12. 1884, 424.

ti pr... .. Zenari / Kje so naši denari?«⁶³ Zenarijeva zapuščina je šla v stečaj, ki se je končal aprila 1886, Kranjsko eskomptno družbo pa so likvidirali. Primanjkljaj ni bil tako velik, kot so pričakovali, in iz rezervnih skladov so lahko povrnili veliko večino izgube in poneverjene vsote. Likvidacija se je zaključila leta 1888.⁶⁴

Na prelomu stoletja je v časopisju odmeval primer 32-letnega idrijskega trgovca Ivana Kramarja, ki je 5. oktobra 1900 razglasil svoj stečaj. Utemeljeval ga je s primanjkljajem v višini 27.574 kron, pa tudi z nesrečo, ko naj bi se mu doma prevrnila svetilka in je v požaru zgorelo za več kot 2000 goldinarjev bankovcev. V Idriji so bili do novice o stečaju sumničavi, ker je Kramar živel skromno, redno je plačeval račune in v trgovini dobro posloval, prav tako pa ni nihče vedel ničesar o domnevnem požaru. Sumi so vodili v preiskavo, med katero se je izkazalo, da je Kramar v zadnjem času nakupil veliko blaga in nehal plačevati račune, tako da se mu je nabralo veliko gotovine. Kaže, da je šlo za poskus goljufije t. i. lažnega stečaja, pri katerem je trgovec skril svoje premoženje, razglasil bankrot in po zaključenem postopku razdolžen nadaljeval poslovanje. Med sodnim postopkom je Kramar priznal, da je na vrtu zakopal škatlici z zajetno vsoto (en vir govori o 19.813 kronah, drugi o okoli 8000), da bi denar skril pred upniki. Denar so izkopal, trgovca pa obsodili na osemnajst mesecev zapora.⁶⁵ Kramar kazni ni odslužil; tri mesece po uvedbi stečaja je storil samomor. »Na nekdanjem pokopališču sv. Duha v Celju so našli dne 4. t. m. ustreljenega mladega moža, katerega so spoznali po vojaški knjižici za Ivana Kramerja. Samomorilec je bil doma iz Kapel pri Brežicah ter bivši trgovec v Idriji. Pred par meseci je napovedal konkurz, a denar so mu našli na vrtu zakopanega. Strah pred kaznijo mu je najbrže potisnil revolver v roke, dočim se tudi domneva, da mu je neozdravljiva bolezen zagrenila življenje.«⁶⁶

Poročanje o samomorih je lahko bilo spolitizirano, zlasti v okviru nacionalnih bojov med Slovenci in Nemci. Ko so slovenski časopisi poročali o samomorih nemških ali nemškutarskih podjetnikov, so bili precej neprizadeti, če ne celo privoščljivi, saj so bila poročila neredko eksplicitna in do žrtev samomora posebej negativno nastrojena. Najzgodnejši zabeleženi primer, še razmeroma nevtralen, je notica iz leta 1897: »V Konjicah se je vstrelil trgovec Mischack. Kakor čujemo prišli so ga naganjat za dolžni denar celjski ‚Gesinnungsbrüderji‘, kar pa je moža tako vjuzilo, da si je pognal kroglo v glavo.«⁶⁷ Poldrugo desetletje kasneje, januarja 1911, je tisk poročal o samomoru trboveljskega trgovca Karla Dvořaka, ki je bil kljub češkemu poreklu podpornik Nemcev. V članku o dogodku v *Slovincu* je bil opredeljen kot »zvest pristaš Štajercijancev«,⁶⁸ poročilo *Slovenskega naroda* pa je »trdovratnega samomorilca, trgovca v konkurzu« (ni mogoče potrditi, da je bil res v stečaju) razglasilo za pijanca, odvisnika od iger na srečo in razuzdanca. Ker je bil zaradi tega v zaporu, naj bi se še bolj zapil in se poskusil ustreliti, vendar je preživel. Ko je okreval, ga je občina želela prepeljati v umobolnico

63 »O samomorilcu Zenariju,« *Ljubljanski list*, 29. 12. 1884, 3. »Nedeljsko pismo,« *Slovenski narod*, 3. 1. 1885, 1.

64 Lazarević in Prinčič, *Zgodovina*, 33, 34.

65 »Iz Idrije, 17. t. m.,« *Slovenec*, 18. 10. 1900, 3. »Porotne obravnave,« *Slovenski narod*, 13. 12. 1900, 3.

66 »Samomor,« *Slovenski narod*, 9. 1. 1901, 3.

67 »Samomor,« *Domovina*, 28. 5. 1897, 4.

68 »Samomur trgovca Dvořaka v Trbovljah,« *Slovenec*, 3. 2. 1911, 3.

Feldhof blizu Gradca, vendar je pobegnil, si kupil revolver in nameraval ubiti svojo družino in sebe. Družina je bila o nameri pravočasno obveščena po posredniku in je zbežala, Dvořak pa se je ustrelil v prazni hiši.⁶⁹ Vdova Josefine je dala za pokojnim možem kljub tej izkušnji (ki je morda tisk ni naslikal povsem verodostojno) objaviti osmrtnico, v kateri je zapisano, da je mož umrl »po kratkem trpljenju«,⁷⁰ vendar tudi ona ni imela sreče, saj je marca 1912 šla v stečaj. Prav tako leta 1912 je tisk poročal o samomoru laškega trgovca Karla Hermanna, ki je bil »eden izmed najpremožnejših Laščanov in steber laškega nemškutarstva«. ⁷¹ Dolg v višini 120.000 kron naj bi si nakopal z nakupom tovarne cementa in posestev. *Slovenski narod* je bil pri opisu samomora, ki ga je Hermann izvršil v svojem vinogradu v Škalcah, nazoren: »Žile si je prerezal z britvijo [...] in se je potem vrgel v prilično 14 m globok studenec, iz katerega so ga potegnili mrtvega.«⁷²

Pred prvo svetovno vojno so bila eksplisitna poročila razmeroma redka. Večina novic o samomorih je bila kratkih in objektivnih, v konservativnem tisku pa povsem lapidarnih, v slogu: »Tovarnar za galanterijsko blago Pavel Mayer se je v Haslachu ustrelil. Povod umoru so slabe premoženjske razmere.«⁷³ Liberalni tisk je znal biti podobno koncizen: »28. marca se je v Kranji obesil nek dimnikar iz obupanja ker nij imel od ničesa živeti.«⁷⁴ Kljub temu pa je bilo povprečno poročilo o samomoru v liberalnem časopisju obširnejše, pri čemer je bralcem prihranilo podrobnosti: »Protokolirani trgovec Leopold Bauer iz Ljubna, se je včeraj ob 9. uri vlegel na železniški tir državne železnice. Osebni vlak, ki je v istem času pridrčal po progi, je Bauerja povozil in ga težko poškodoval. Trgovca so nato odpeljali z rešilnim vozom v bolnišnico. Bauer je že prej nekoč poskusil samomor, vendar so ga še rešili. Vzrok leži najbrže v finančni stiski.«⁷⁵

Po prvi svetovni vojni se je povprečna stopnja eksplisitnosti poročanja bistveno povečala. Nazorni opisi smrti in poškodb so postali stalnica časopisnih prispevkov. Mednje sodi primer 36-letnega tržaškega trgovca Frana Kavčiča, ki je leta 1926 polnil časopisne stolpce. Slabo stanje Kavčičevega podjetja je lastnika napeljalo na samomor, ki ga je izvršil tako, da se je ulegel na železniške tire pri lesnih skladiščih v Škednju. »Kavčič je šel v grozno smrt z neobičajno hladnokrvnostjo; potem, ko je odložil površnik in klobuk, je legel rez tračnico in mirno čakal, da mu voz, ki ga je lokomotiva odrinila po tiru, odreže glavo,« je poročala *Edinost* in dodala, da so kmalu za tem delavci našli »strašno razmesarjeno moško truplo; glava je bila odtrgana od života tik pri ramenih.«⁷⁶

Afera, ki je med svetovnjima vojnama pritegnila največ pozornosti tiska in javnosti, je bila družinska tragedija trgovca Josipa Vatovca. Na Rimski cesti 5 v Ljubljani je imel odprto manjšo prodajalno, ki jo je vestno vodil, vendar se je moral zaradi premajhnega

69 »Iz Trbovelj – Vod,« *Slovenski narod*, 6. 2. 1911, 2.

70 »Josefine Dworschak,« *Deutsche Wacht*, 1. 2. 1911, 7.

71 »Drobne novice,« *Slovenski narod*, 7. 5. 1912, 2.

72 »Drobne novice,« *Slovenski narod*, 8. 5. 1912, 4.

73 »Samomor tovarnarja,« *Novice gospodarske, obrtniške in národne*, 6. 9. 1895, 363.

74 »Samomor,« *Slovenski narod*, 6. 4. 1876, 4.

75 »Poskušen samomor trgovca,« *Dan*, 14. 11. 1912, 3.

76 »Grozen samomor trgovca,« *Edinost*, 2. 2. 1926, 3.

kapitala neprestano zanašati na blago, s katerim so ga zalagali veletrgovci, obenem pa je svojim kupcem veliko blaga prodal na kredit. Zabredel je v dolgove, ki so presegle 70.000 dinarjev, vodenje trgovine pa je prevzel nadzornik, ki so ga imenovali upniki. Vatovac je obupan sklenil, da bo storil samomor. Odločitev je delil s soprogo Elizabeto, ki ga je skušala odvrniti od tega in poiskati drugo rešitev, vendar neuspešno. Ko je 17. februarja 1928 hči Valerija, ki je prespala pri babici, prišla v trgovino, je v sobi zadaj našla mrtvo družino, očeta, mater in sedemletnega brata Francija, ki so se zastrupili s plinom. Tri Vatovčeva poslovilna pisma, naslovljena na sorodnike in prijatelje, so pojasnjevala, da sta šla z ženo v smrt sporazumno in da si nista želela, da bi najmlajši sin kot sirota bil breme tujim ljudem. Elizabeta Vatovac je zapisala: »Saj sem se dosti trudila, toda v trgovini se ni dalo ničesar več storiti, ter je ostal ves moj napor zaman ... « Trupla so prepeljali v mrtvašnico na mestnem pokopališču, pred katero so se zbirali radovedni Ljubljanci, prav tako tudi pred hišo na Rimski cesti.⁷⁷

Med odmevnejše primere samomorov v tridesetih letih sodi »žaloigra« trgovca Avgusta Šošteriča iz Vidma pri Ptujju leta 1936. Šošterič je več let imel finančne težave, dokler niso bile njegove nepremičnine zarubljene in prodane na javni dražbi. Ko so v hišo prišli uradniki, da bi ga z družino deložirali, se je trgovec iz obupa ustrelil v srce; umrl je na poti v ptujsko bolnišnico. Bil je vdovec in zapustil je deset otrok, boter najmlajšemu od njih je bil (tedaj že pokojni) kralj Aleksander.⁷⁸

Med obema vojnama se je v tisku razmahnilo poročanje o gospodarskih samomorih izven Slovenije, tako po Jugoslaviji kot v tujini. Pozornost sta leta 1929 pritegovala primera novosadske hranilnice, katere ravnatelj se je ustrelil, ko se je izkazalo, da ustanova nima nikakršne gotovine in bo šla v stečaj,⁷⁹ ter premožnega žitnega veletrgovca iz Rume, ki je po nekaj izgubah in slabih kupcijah postal zadolžen, dokler ni bil prisiljen prositi za stečaj, samomor pa je storil po tem, ko pri upnikih ni bil uspešen s predlogom za prisilno poravnavo.⁸⁰ Opaziti je mogoče trend (za katerega je težko oceniti, ali je nameren ali ne), da so se poročila o samomorih s Hrvaške najpogosteje dotikala obupanih trgovcev, ki so stali pred bankrotom, poročila iz Srbije – ter deloma Bosne in Hercegovine – pa so običajno govorila o ravnateljih podjetij, bank, hranilnic in zavarovalnic, ki so se ubili zaradi odkritja njihovih poneverb, goljufij ali drugih malverzacij. Pojavljale so se tudi navedbe o samomorih soprog tistih trgovcev, ki so morali razglasiti stečaj.⁸¹ Iz soseščine je največ poročil o samomorih trgovcev prihajalo iz Trsta, ki jih je redno objavljala *Edinost*,⁸² občasno pa so lahko slovenski bralci prebirali tudi o samomorih v Avstriji,⁸³ na Češkoslovaškem⁸⁴ in v ZDA.⁸⁵

77 »Pretresljiva rodbinska tragedija v Ljubljani,« *Slovenski narod*, 17. 2. 1928, 1. »Tragična smrt trgovske družine v Ljubljani,« *Jutro*, 18. 2. 1928, 3, 4. »Strašna družinska žaloigra v Ljubljani,« *Narodni dnevnik*, 18. 2. 1928, 3.

78 »Samomor bivšega trgovca,« *Slovenski narod*, 11. 8. 1936, 2.

79 »Samomor ravnatelja novosadske hranilnice,« *Ponedeljek*, 9. 9. 1929, 1.

80 »Radi konkurza v smrt,« *Slovenec*, 8. 1. 1929, 3.

81 »Obesila se je,« *Slovenski narod*, 3. 11. 1908, 3. »Samomor trgovčeve žene zaradi konkurza,« *Kmetijski list*, 4. 1. 1933, 5.

82 Npr. »Samomor trgovca,« *Edinost*, 26. 7. 1925, 2.

83 Npr. »Finančni polom v Avstriji,« *Slovenski narod*, 15. 5. 1924, 2.

84 Npr. »Samomor bančnega ravnatelja,« *Slovenski narod*, 13. 8. 1928, 2.

85 Npr. »Samomor bančnika,« *Jutro*, 18. 7. 1926, 1.

Gospodarske krize – katalizator samomorov

Sociolog Durkheim je samomor povezoval z družbenimi odnosi, ki vplivajo na posameznikovo obnašanje, manj pa z individualnimi psihopatološkimi značilnostmi. Ločeval je štiri tipe samomora, ki se razlikujejo glede na stopnji socialne regulacije in moralne integracije posameznikov. Samomore zaradi gospodarskih razmer je Durkheim uvrščal v skupino anomičnih samomorov, ki se zgodijo v razmerah upada moralne regulacije, ko družbi ne uspe ustvariti občutka smisla med posamezniki. Posledično so ti samomori pogostejši med gospodarsko krizo ali hitrimi socialnimi spremembami, ko se ljudje počutijo odtujene in brezciljne. Posameznik lahko v teh okoliščinah izgubi vero v možnost doseganja kakršnegakoli pozitivnega rezultata. Današnji sociologi sicer opozarjajo, da je pomanjkljivost Durkheimovega modela pretirano poudarjanje vpliva družbenih okoliščin, saj bi morali, če bi njegove trditve držale, v času gospodarske krize prav vsi doživeti takšno ali drugačno srečanje s samomorom.⁸⁶

»Dobro znano dejstvo je, da imajo gospodarske krize negativen vpliv na samomorilsko nagnjenje,«⁸⁷ je zapisal Durkheim. Trdil je, da so krize »motnje kolektivnega reda«, ki predstavljajo »impulz k prostovoljni smrti«, saj je človek v vsakih kriznih razmerah »bolj nagnjen k samouničenju.«⁸⁸ Stečaje je imel za najboljši pokazatelj gospodarskega stanja: »Število stečajev je barometer primerne občutljivosti, ki odraža spremenljivke gospodarskega življenja. Ko se iz leta v leto abruptno povečajo, se je zanesljivo zgodila resna motnja.«⁸⁹ Zvezo med gospodarskimi krizami in samomori je morda prvi opazil francoski psihiater Jean-Pierre Falret, ki je v razpravi iz leta 1822 zapisal, da število samomorov v obdobjih krize in hitrih sprememb zraste,⁹⁰ Durkheim pa je povezavo empirično dokazal s primerjavo statističnih podatkov o številu samomorov glede na obdobja gospodarske krize (ugotovil je tudi, da samomori ne padejo pod povprečje, ko vlada ekonomska blaginja, in trdil, da je revščina, ker ne občuti nihanj trga, pravzaprav zaščita pred samomori).⁹¹ Sodobne raziskave potrjujejo, da ima socioekonomski status pomemben vpliv na samomore, saj slábo oziroma krizno gospodarsko stanje ter visoka stopnja brezposelnosti povečujeta stopnjo samomorilnosti.⁹² Enako dokazujejo izsledki raziskav, opravljenih za obdobje 19. in 20. stoletja na primerih Nemčije,⁹³ Finske⁹⁴ in Portugalske.⁹⁵

86 Milčinski, *Samomor*, 20. Phyllis Puffer, »Durkheim Did Not Say ‚Normlessness‘: the Concept of Anomic Suicide for Introductory Sociology Courses,« *Journal of Rural Social Sciences* 24, št. 1 (2009): 204–06. Nicole Heilbron, Joseph C. Franklin, John D. Guerry in Mitchell J. Prinstein, »Social and Ecological Approaches to Understanding Suicidal Behaviors and Nonsuicidal Self-injury,« v: Matthew K. Nock, ur., *The Oxford Handbook of Suicide and Self-Injury* (Oxford, New York: Oxford University Press, 2014), 207.

87 Durkheim, *Suicide*, 241.

88 Ibid., 246.

89 Ibid., 242.

90 Philipp Rehm, *Risk Inequality and Welfare States: Social Policy Preferences, Development, and Dynamics* (New York: Cambridge University Press, 2017), 190.

91 Durkheim, *Suicide*, 242–45.

92 Jennifer J. Muehlenkamp, »Distinguishing Between Suicidal and Nonsuicidal Self-injury,« v: Matthew K. Nock, ur., *The Oxford Handbook of Suicide and Self-Injury* (Oxford, New York: Oxford University Press, 2014), 29.

93 Siegfried Weyerer in Andreas Wiedenmann, »Economic Factors and the Rates of Suicide in Germany Between 1881 and 1989,« *Psychological Reports* 76 (1995): 1331–41.

94 Matti Viren, »Suicide and Business Cycles: New Empirical Evidence,« *Applied Economics Letters*, 12, št. 14 (2005): 887–91.

95 João Pereira dos Santos, Mariana Tavares in Pedro Pita Barros, »More than just Numbers: Suicide Rates and the Economic Cycle in Portugal (1910–2013),« *SSM – Population Health* 2 (2016): 14–23.

Slovenski prostor je v obravnavanem obdobju preživel nekaj gospodarskih kriz. Prvo je leta 1873 sprožil zlom dunajske borze, ki je nastopil po gospodarsko uspešnem obdobju prostega trga, katerega posledica sta bila množično ustanavljanje podjetij in delniških družb (t. i. *Gründerzeit*) brez močnega finančnega zaledja ter razmah špekulacije. Mnogi delničarji so izgubili vse premoženje. Čeprav se je sodobnikom zdelo, da je kriza izjemno huda, na dolgi rok ni bila tako uničujoča in je kvečjemu pospešila konsolidacijo industrije.⁹⁶ Čeprav o obsegu krize na Slovenskem ocena zgodovinopisja ni enotna, v glavnem velja, da kriza ni pustila hujših posledic, razen pretresa in zaskrbljenosti redkih vlagateljev.⁹⁷

Medtem ko na Slovenskem samomori zaradi krize niso zabeleženi, pa je polom povzročil krepak porast samomorov podjetnikov in prekupčevalcev na Dunaju. Statistiko krize je obravnaval tudi Durkheim. Kot je zapisal, je kriza vrhunec dosegla leto po zlomu in takrat je zraslo tudi število samomorov na Dunaju, od 141 leta 1872 na 153 leta 1873 in nato 216 leta 1874. Da je na porast vplivala kriza, je Durkheim dokazoval s porastom samomorov v mesecih, ko je bila ta najakutnejša.⁹⁸ Avstrijska državna statistika je v sedemdesetih letih 19. stoletja zabeležila največji letni prirastek samomorov,⁹⁹ vendar se v literaturi pojavlja tudi pomislek, da je na porast vplivala zdravstvena služba, ki je ravno takrat prevzela statistično analizo iz rok duhovništva, tako da so rezultati postali objektivnejši; duhovniki naj bi marsikateri samomor zaradi ugleda pokojnika in njegove družine prekvalificirali v nesrečo.¹⁰⁰ Tudi slovenski tisk je dramatično pisal, da »samomorov iz obupanja ni konca«¹⁰¹ in da »se množi od dneva do dneva število samomorov vsled te ‚borsne krize‘«. ¹⁰² S samomori so se podrobno ukvarjali v katoliškem tisku, ki je krizo obravnaval kot božjo kazen za judovski brezbožni liberalizem:¹⁰³ »O kako hudo se je pa kar naglo hinavcem začelo utepati; kako strahovito se odkrivajo bankovske sleparstva, ki jih je liberalstvo izleglo! Noben človek bi ne bil mislil, da je maščevanje lažnikom tako hitro za petami. Komaj kak dan prejde, piše ‚Waterl[an]d‘, da bi se ne naznanil nov samomor, strašansko ‚faliment‘, in pa tarnanje premnozih nesrečnih, ki so jih napravile te sleparstva. Tu se vstrelí vitez Boschan, tam si zavdá borzovski agent Exner, se obési branjevec, si tergovcev vrat prereže, utopi se börzenmäckler, obesi krojač, v donavski kanal skoči tergovski pomočnik, obnori oficirjeva nevesta, enako lastnik umetnega obertništva, ki s premoženjem vred zgubi tudi pamet, borzovski disponent skoči v vodo.«¹⁰⁴

Novice so opazile, da je kriza naredila osebe, ki so še včeraj bile pripadale različnim družbenim slojem, enake: »Na kant je prišlo mnogo velic in bogatih špekulantov;

96 Marko Zajc in Janez Polajnar, *Naši in vaši: iz zgodovine slovenskega časopisnega diskurza v 19. in začetku 20. stoletja* (Ljubljana: Mirovni inštitut, 2012), 45, 46.

97 Peter Vodopivec, »Velika gospodarska kriza leta 1873 in Slovenci,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 39, št. 2 (1999): 25–38.

98 Durkheim, *Suicide*, 241.

99 »Samomori na Avstrijskem,« *Zarja*, 6. 2. 1913, 1.

100 Milčinski, *Samomor*, 30.

101 »Avstrijske dežele,« *Slovenski gospodar*, 22. 5. 1873, 169.

102 »Resk in tresk Dunajskih bank,« *Glas*, 22. 5. 1873, 3.

103 Zajc in Polajnar, *Naši*, 18.

104 »Svetu se oči odpirajo,« *Zgodnja Danica*, 30. 5. 1873, 172.

na kant so prišle nekatere Dunajske banke, da ne morejo plačati, kar bi imele; na kant gre zaporedoma vsak dan po sto družih ljudi, ki so bili v kaki zvezi z unimi. Zato se je že nekoliko nesrečnežev vstrelilo, zaklalo ali zavdalo, nekteri so znoréli itd. Tako, na priliko, se je vstrelil vitez Gustav Boschan, véliki trgovec in bankir, zavdal se je neki branjevec itd. Samo iz teh dveh nasprotnih izgledov (véliki trgovec in branjevec!) bralci naši lahko sodijo, v kako različne kroge sega résk in trésk borzni ali ‚Krach‘, kakor mu nemški časniki pravijo.«¹⁰⁵

Naslednja kriza, ki je prizadela slovenski prostor, se je zgodila v letih pred prvo svetovno vojno, vendar v gospodarskozgodovinskih pregledih običajno ni zabeležena. V časopisju in stečajnih sodnih spisih je mogoče najti številne omembe »denarne krize« ter draginje v Avstro-Ogrski, na kateri sta med drugim vplivali slaba žetev in krčenje trgovine ob začetku prve balkanske vojne. Socialdemokratski list *Zarja* je pisal: »Sedanje gospodarsko življenje s svojim pregnanim delom, z nezadostno hrano, s strašno stanovanjsko mizerijo, s svojo življenjsko negotovostjo zmelje še tako trde možgane in razdene še tako močno živčevje, poraja ljudi z bolehnim čuvstvovanjem in spravlja nenormalno dušo v razpoloženje, ki je neobhoden predpogoj samomorov.«¹⁰⁶ Med bolj prizadetimi trgovskimi skupnostmi je bila tista v Gorici, ki je znake krize zaznavala že leta 1907, serija stečajev pa se je nadaljevala vse do leta 1912, ko je dosegla vrhunec s samomorom Adolfa Gutmana, enega izmed upokojenih obubožanih trgovcev.¹⁰⁷ »Konkurzi, samomor, žalosten je pogled na trgovsko polje v Gorici,« je pripomnila *Soča*.¹⁰⁸

Samomore je povzročila tudi t. i. deflacijska kriza sredi dvajsetih let, ko je inflacijskemu obdobju rasti mladega jugoslovanskega gospodarstva sledila sprememba državne finančne politike, ki je spodsekala bohotenje številnih manjših obratov. Po številu stečajev kriza ni zaostajala niti za svojo veliko slavnjejšo naslednico v 30. letih, časopisna poročila o samomorih pa so postala v drugi polovici dvajsetih let nadpovprečno pogosta, zlasti v Mariboru, kjer naj bi število samomorov zaradi revščine in pomanjkanja zraslo za 80 odstotkov. »[S]tatistiki so morali otvoriti nove rubrike za vzroke samomorov. Ena izmed njih je ‚stanovanjska beda‘. Tega vzroka pred vojno niso poznali. Takrat ni bilo obupancev, ki bi šli v smrt zavoljo tega, ker si niso mogli najti stanovanja. Sedaj jih je 12 procentov.«¹⁰⁹ Iz člankov je mogoče izvedeti, da se je leta 1925 med Limbušem in Mariborom pred vlak vrgel mariborski trgovec Franc Radi, ki je bil menda tik pred stečajem,¹¹⁰ da se je v Gorici ustrelil 41-letni samski trgovec Rudolf Pahor, ki mu je prodaja peči upadla in se je močno zadolžil,¹¹¹ in da se je v samotni grapi blizu Remšnika ustrelil 50-letni Ivan Dobnik, ki si ni mogel privoščiti plačila 1200 dinarjev preživnine.¹¹² Leta 1927 je tisk poročal o samomoru novomeškega trgovca Franca Gasparija v hotelu v Karlovcu. Gaspari je v poslovilnem pismu zapisal,

105 »Finančne homatije na Dunajski borsi,« *Novice gospodarske, obrtniške in národne*, 21. 5. 1873, 163.

106 »Strahotne številke,« *Zarja*, 18. 7. 1912, 1.

107 »Samomor bivšega trgovca v Gorici,« *Soča*, 12. 3. 1912, 3.

108 »Konkurzi v Gorici,« *Soča*, 12. 3. 1912, 3.

109 »Samomori in njih vzroki,« *Tabor*, 14. 8. 1926, 2.

110 »Samomor trgovca Franca Radi,« *Straža*, 16. 1. 1925, 5.

111 »Samomor trgovca v Gorici,« *Jutro*, 29. 9. 1925, 2. »Samomor trgovca,« *Slovenski narod*, 30. 9. 1925, 2.

112 »Samomor,« *Naša straža*, 10. 6. 1925, 3.

»da si je končal življenje, ker so ga klevetniki onemogočili kot trgovca in mu s tem izpodkopali eksistenco.«¹¹³ Štiri mesece kasneje se je ustrelil trgovec Anton Deleja iz Radmirja, domnevno zaradi slabega poslovanja in bolezn. Pokopan je bil v Mozirju.¹¹⁴ Po dramatičnih, četudi vprašljivih zagotovilih *Mariborskega večernika Jutra* je bila kriza najpomembnejši vzrok za samomore na Slovenskem v dvajsetih letih: »Socijologi in drugi, ki proučujejo naše življenske razmere, se umevno skrbno bavijo z zagonetko množičih so samomorov. Rešiti je ne morejo. Ni dvoma, da je glavna krivda na današnji vsesplošni krizi, gospodarski in socialni. Borba za obstanek, za golo preživljanje je tako huda in brezobzirna, da prejšnje generacije niso poznale enake. – Pošast brezposelnosti, ki grozi s poginom tudi poštenemu in delavnemu človeku, zahteva razmeroma največ žrtev. Vsaka druga notica o samomoru se glasi: ‚brezposelni N. N.‘ In ta motiv je človeško tudi najbolj umljiv. Zdrav in čvrst moški, zdrava in čvrsta ženska bi rada delala. Napenjata vse moči, iščeta noč in dan, se ponižujeta, samo da bi dobila delo, pošteno delo, s katerim bi si pošteno zaslužila skromnega kruha. A ves napor je zaman in ni upanja, da bi bilo bolje. V želodcu že par dni ni bilo toplega, včasi niti ne kruha, krasti nočeta. Kdo bo vrgel kamen na onega, ki si v takem položaju vzame življenje.«¹¹⁵

Zadnja obravnavana kriza je tudi najbolj razvpita. Velika gospodarska kriza je izbruhnila leta 1929 z zlomom newyorške borze. Zlom je bil v slovenskem tisku, ki je že prej prikazoval ZDA kot državo, v kateri samomore delajo tudi milijonarji in veleindustrialci,¹¹⁶ upodobljen v dramatičnih barvah: »Najbolj so seveda prizadeti mali ljudje. Neštevilni mali špekulanti so uničeni in štedljivci, ki so vlagali svoje težko prihranjene dolarje na borzi, so oropani sadov svojega mnogoletnega truda in dela. Med temi malimi delničarji vlada največji obup in samomori so strahovito narasli.«¹¹⁷ Podoba obupanih borznih posrednikov, špekulantov, bankirjev in drugih podjetnikov, ki s stolpnih na Wall Streetu množično skačejo v smrt, je zakoreninjena tudi v današnji kolektivni zavesti, vendar je v resnici lažna. Zgodbo so utrdila senzacionalistična časopisna poročila, ki so bistveno pretiravala pri opisovanju stanja, pa tudi šaljivci, ki so kmalu po zlomu začeli zbijati črne šale o tem, da hotelski receptorji goste po novem sprašujejo, ali bodo v sobi prespali ali iz nje skočili. Samomori v ZDA so bili v času zloma oktobra in novembra 1929 redkejši kot v poletnih mesecih.¹¹⁸

Čeprav je takoj po zlomu prišlo le do peščice samomorov, pa ni mogoče zanikati, da je v naslednjih mesecih in letih, s poglobitvijo svetovne krize, samomorilnost narasla. Leta 1920 je v ZDA samomor storilo 10,2 osebe na 100.000 ljudi, leta 1929 se je ta delež zvišal na 13,9 in leta 1932, ko je bila kriza na vrhuncu, na 17,4 osebe, kar je bil najvišji delež v zgodovini merjenja.¹¹⁹ Slovenski tisk je poročal, da je po navedbah

113 »Samomor slovenskega trgovca v Karlovcu,« *Slovenski narod*, 28. 10. 1927, 3.

114 »Samomor,« *Slovenski gospodar*, 23. 2. 1928, 4.

115 »Obupani ljudje,« *Mariborski večernik Jutra*, 17. 6. 1927, 3.

116 »Zanimiva statistika samomorov v Ameriki,« *Tabor*, 8. 4. 1923, 5.

117 »30 milijard dolarjev izgubljenih,« *Slovenski narod*, 30. 10. 1929, 1.

118 David Lester in Bijou Yang, *The Economy and Suicide: Economic Perspectives on Suicide* (Commack: Nova Science Publishers, 1997), 3.

119 Rikard Štajner, *Kriza: anatomija sodobnih kriz in ena izmed teorij kriz v neoimperialistični fazi razvoja kapitalizma* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1976), 74, 75. Rehm, *Risk Inequality*, 180.

Društva narodov leta 1934 več kot milijon ljudi naredilo samomor »radi gospodarskih neprilik«. ¹²⁰ Porast je bil zabeležen povsod po Evropi, skupaj s slovensko sosesčino, denimo v Avstriji ¹²¹ in tudi v Julijski krajini, ki si jo je z Rapalsko pogodbo priključila Italija. ¹²² Jugoslavija naj bi vrh pri številu samomorov med krizo dosegla leta 1933, mesto z največjim presežkom samomorov pa je bilo gospodarsko in finančno središče kraljevine, Zagreb, kjer je samomor med letoma 1931 in 1936 storilo več kot tisoč oseb. ¹²³ Samomori so bili, po mnenju slovenskega delavskega tiska, »znamenje časa, ki ga žal mnogi ne razumejo!« ¹²⁴

Poročila o slovenskih in preostalih jugoslovanskih državljanih, ki so samomor storili zaradi krize, so bila v slovenskih časnikih razmeroma redka, vendar so krizne razmere nedvomno vplivale na porast samomorov. Ponovno je izstopal Maribor, kjer so »težavne današnje življenjske razmere« ¹²⁵ povzročile neproporcionalno visoko število samomorov, tudi po več primerov na teden. »Današnji hudi časi« naj bi bili med drugim usodni za 61-letnega trgovskega potnika Lovrenca Polaka iz Maribora, ki se je med obiskom sorodnikov v Sedlarjevem obesil, ¹²⁶ ter za kmeta Štefana Cigana, ki so ga našli obešenega v Lipovcih, z ranami na vratu in okrvavljeno sekuro pod truplom. Po prvotni domnevi, da se je zgodil umor, je preiskava pokazala, da si je pokojnik rane zadal sam, potem ko si je namestil zanko okrog vratu. Zaradi ran je omedlel, omahnil in se zadušil. ¹²⁷

Vpliv velike gospodarske krize je mogoče spremljati tudi skozi samomore oseb iz višjih slojev, predvsem odvetnikov, med katerimi so bili celo stečajni upravitelji. V dvojni vlogi upravitelja in prezadolženca se je znašel odvetnik dr. Artur Geiger, ki je 21. marca 1930 storil samomor. Stečaj nekega murskosoboškega trgovca, ki ga je vodil, je moral prevzeti nov upravitelj dr. Ludvik Šömen, ki je o predhodniku zapisal: »Umril je nesrečno, vsled duševne in telesne bolezni in iz velikih premoženjskih skrbi iz gospodarske krize, radi tega se je tudi obesil. Žalibože zapustil je pisarno in v pisarni tudi predmetno konkurzno zadevo v največji nerednosti.« ¹²⁸ Tisk je dejanje sicer pripisal zgolj Geigerjevi živčni bolezni. ¹²⁹

Solidno je dokumentiran primer odvetnika dr. Fritza (Frica) Juritscha iz Maribora, ki je bil pred prvo svetovno vojno pronemški župan v Studencih, prav tako pa je vodil nekaj stečajev kot upravitelj. 16. aprila 1930 so Juritscha, ki se je ponoči vrnil iz Trsta, našli nezavestnega v njegovi pisarni in ga odpeljali v bolnišnico, kjer so ugotovili zastrupitev s plinom ali zdravili. Še preden je Juritsch čez tri dni umrl, so se po Mariboru razširile govorice o samomoru zaradi finančnih težav. Odvetnik je imel v lasti podjetje

120 »Pisarna društva narodov poroča,« *Ljudska pravica*, 15. 6. 1935, 4.

121 Norbert Ortmayr, »Selbstmord in Österreich 1819–1988,« *Zeitgeschichte* 17, št. 5 (1990): 213.

122 Milan Radošević, »'Umrni od života': samoubojstva v Istarskoj provinciji za talijanske uprave između dva svjetska rata,« *Problemi sjevernog Jadrana* 16 (2017): 86, 87.

123 »Statistiko samomorov v Zagrebu,« *Slovenski dom*, 31. 3. 1937, 3.

124 »Samomor tovarnarja svilenih izdelkov,« *Delavska politika*, 10. 10. 1931, 2.

125 »Mariborski nedeljski dogodki,« *Jutro: ponedeljska izdaja*, 29. 2. 1932, 3.

126 »Obup nad življenjem,« *Mariborski večernik Jutra*, 8. 11. 1932, 2. »Samomor,« *Slovenski gospodar*, 16. 11. 1932, 4.

127 »Grozen samoumor,« *Domovina*, 12. 11. 1931, 9.

128 SI PAM 645/7, š. 741, f. S 9/29, spis št. 59. Ogrizek, *Stečajji*, 34.

129 »Samomor prekmurskega odvetnika,« *Jutro*, 22. 3. 1930, 2.

Jugoles, s katerim je prekupčeval z lesom in ga prodajal tujim odjemalcem. Ker je ravno ob začetku gospodarske krize nakupil večjo količino lesa, ki mu je vrednost kmalu zatem strmoglavila, je izgubil veliko količino denarja, grozil mu je polom in prodati je bil prisiljen skoraj celotno premoženje.¹³⁰ Tisk je samomor odvetnika razglasil za »[z]namenje časa«.¹³¹ Upniki v Juritschevem stečaju, ki se je pričel 19. maja, so skušali dokazati, da se odvetnik ni zastrupil namenoma. Pri tem so jih vodili pragmatični motivi, saj bi v tem primeru prejeli zavarovalnino; Juritsch je bil pri Jadranski zavarovalnici zavarovan za primer smrti za 240.000 dinarjev.¹³² Zavarovalnica je po drugi strani vztrajala, da je odvetnik nedvomno storil samomor. Ponudila je poravnavo v višini 60.000 dinarjev, toda upniki so jo zavrnilo in že skoraj vložili tožbo. Stečajni upravitelj, skeptičen do ravnanja upnikov, se je tožbi skušal izogniti in je od zavarovalnice izpogajal boljše poravnalno ponudbo v višini 80.000 dinarjev ter upnikom toplo svetoval, naj jo sprejmejo. Večina članov upniškega odbora je ponudbo sprejela, razen enega.¹³³ Ta odbornik je bil prepričan, da Juritsch ni storil samomora in da je bila zanj usodna pljučnica; enako so trdili nekateri časopisi.¹³⁴ Upravitelj se z razlago o pljučnici ni strinjal. V prid hipotezi o samomoru so govorili odvetnikovo slabo finančno stanje, številne grožnje z izvršbami zoper njega, njegova zabeležena izjava (»[B]om že gledal, da dobe vsi moji upniki denar«) in dejstvo, da je do smrti prišlo takoj po njegovem obisku pri teti v Trstu, od katere mu ni uspelo dobiti posojila.¹³⁵ Na koncu so upniki privolili v izplačilo poravnave od zavarovalnice; dobrih 18.000 dinarjev celega zneska so namenili otrokom pokojnika, preostalo pa je šlo v stečajno maso.¹³⁶

Čeprav so bile posledice svetovne krize več kot očitne tudi v Jugoslaviji, se niso vsi strinjali glede njenega vpliva na samomore. Glasilo za državne nameščence in upoko-jence je leta 1933 ponatisnilo zapis iz dunajskega uradniškega časopisa *Reichsverband der öffentlich Angestellten*, ker naj bi opisoval razmere, podobne jugoslovanskim. Avtor prispevka, in z njim urednik slovenskega glasila, je menil, da samomori podjetnikov izvirajo iz svojevrstne sebičnosti: »Vemo, da mnogih samomorov trgovcev ni v glavnem toliko kriva gospodarska stiska in nazadovanje v obratu, temveč nezmožnost, omejiti se v življenjskih potrebah, kakor to morajo storiti vsi ostali ljudje. Kdor je bil dolga leta navajen, da je zaslužil po 2000 do 3000 šilingov na mesec, bo seveda bridko občutil, če mora izhajati s 500 šilingi mesečnih dohodkov, toda pri tem bi se moral zmerom zavedati, da bi bili stotisoči veseli, če bi imeli vsaj polovico tega dohodka. Za samomor seveda to še ni zadosti.«¹³⁷

130 »Tragedija mariborskega odvetnika,« *Mariborski večernik Jutra*, 16. 4. 1930, 2. »Poskus samomora odvetnika dr. Juritscha,« *Jutro*, 17. 4. 1930. 5.

131 »Znamenje časa – samomori odvetnikov,« *Delavska politika*, 19. 4. 1930, 3.

132 SI PAM 645/7, š. 747, f. S 10/30, spis št. 197.

133 SI PAM 645/7, š. 747, f. S 10/30, spis št. 215.

134 »Dr. Juritsch podlel pljučnici,« *Mariborski večernik Jutra*, 19. 4. 1930, 2.

135 SI PAM 645/7, š. 747, f. S 10/30, spis št. 216.

136 SI PAM 645/7, š. 747, f. S 10/30, spis št. 236.

137 »Skupna stiska – skupni interesi,« *Naš glas, list za državne nameščence in upokojence*, 1. 3. 1933, 1.

Sklep

Revščina, materialne težave in gospodarski polom so prezadolžencem poleg očitnih finančnih in premoženjskih problemov prinesli tudi posledice formalnih in neformalnih kazni za njihov »zločin«, od sodnih postopkov do družbene stigme. Razumevanja za njihovo stisko zakonodaja in javnost nista pokazali vse do 20. stoletja, stigma pa ostaja prisotna vse do danes. Zaradi tako stroge obravnave so se številni prezadolženci znašli v skrajni stiski, ki so ji znali ubežati samo s samomorom. Predstavljeni primeri slovenskih prezadolžencev, ki so izvršili samomor, od revežev do nekoč dobro stoječih trgovcev in podjetnikov, potrjujejo, da je v družbi obstajalo le malo razumevanja za njihov položaj, prav tako jim je bilo v glavnem nenaklonjeno časopisje. V primerih »napačne« nacionalnosti samomorilca ali njegove goljufivosti je zavračanje prešlo v odkrite napade in škodoželjnost. Zavoljo boljše prodaje se je liberalni del časopisja posluževal obširnih in nazornih, s tem pa senzacionalističnih poročil o načinu samomora ter poškodbah, konservativno časopisje pa je v redkih primerih, ko je o samomori pisalo, žugajoče svarilo pred družbeno dekadenco in nevarnostmi nebrzdane razsipnosti, tako da je bila podoba samomorov v tisku nedvomno izkrivljena. Ker uradna statistika za slovenski prostor ni zbirala podatkov o tej kategoriji, so poskusi podrobnejše analize skoraj nemogoči; mogoče je ugotoviti le, da je do samomora zaradi finančnih težav pogosto prišlo v kombinaciji z drugimi vplivi, kot so ljubezenske težave ali bolezen. Kljub temu je treba poudariti, da je vsaka stiska, ki je privedla do samomora, v resnici individualna, zato sta kategorizacija po rubrikah in statistična predstavitev vsaj do določene mere nujno zavajajoči.

Viri in literatura

Arhivski viri

- PAM – Pokrajinski arhiv Maribor:
 - SI PAM 645/7, Okrožno sodišče Maribor (1898–1941), stečajni spisi.

Časopisje

- *Dan*, 1912.
- *Delavska politika*, 1930, 1931.
- *Deutsche Wacht*, 1911.
- *Domovina*, 1897, 1931.
- *Edinost*, 1884, 1907, 1925, 1926.
- *Glas*, 1873.
- *Jutro*, 1912, 1925, 1926, 1928, 1930, 1932, 1934.
- *Kmetijski list*, 1933.
- *Ljubljanski list*, 1884.
- *Ljudska pravica*, 1935.

- *Mariborski večernik Jutra*, 1927, 1930, 1932.
- *Narodni dnevnik*, 1928.
- *Naš glas, list za državne nameščence in upokojenje*, 1933.
- *Naša straža*, 1925.
- *Nova doba*, 1929.
- *Nova pravda*, 1926.
- *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 1873, 1874, 1884, 1895.
- *Obrtnik*, 1884.
- *Ponedeljek*, 1929.
- *Slovenec*, 1873, 1884, 1885, 1900, 1906, 1911, 1929.
- *Slovenski dom*, 1937.
- *Slovenski gospodar*, 1873, 1912, 1928, 1932.
- *Slovenski narod*, 1873, 1874, 1876, 1884, 1885, 1900, 1901, 1906–1908, 1910–1912, 1924, 1925, 1927–1929, 1936.
- *Soča*, 1912.
- *Straža*, 1912, 1925.
- *Tabor*, 1923, 1926.
- *Zarja*, 1912, 1913.
- *Zgodnja Danica*, 1873, 1876.

Literatura

.....

- Arendt, Florian. »Assessing Responsible Reporting on Suicide in the Nineteenth Century: Evidence for a High Quantity of Low-quality News.« *Death Studies* 45, št. 4 (2021): 305–12. DOI: 10.1080/07481187.2019.1626952.
- Arendt, Florian. »Reporting on Suicide Between 1819 and 1944: Suicide Rates, the Press, and Possible Long-term Werther Effects in Austria.« *Crisis: The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention* 39, št. 5 (2018): 344–52. DOI: 10.1027/0227-5910/a000507.
- Cerar, Anton – Danilo. *Spomini*. Ljubljana: samozaložba, 1930.
- Cvetković-Đorđević, Valentina. »Stečaj u rimskom pravu.« V: Nebojša Šarkić, Vuk Radović, Gordana Ajnšpiler Popović in Vladimir Čolović, ur. *Vek i po regulisanja stečaja u Srbiji*, 9–21. Beograd: Institut za uporedno pravo, 2019.
- Di Martino, Paolo. »The Historical Evolution of Bankruptcy Law in England, the US and Italy up to 1939: Determinants of Institutional Change and Structural Differences.« V: Karl Gratzer in Dieter Stiefel, ur. *History of Insolvency and Bankruptcy from an International Perspective*, 263–79. Huddinge: Södertörns högskola, 2008.
- Durkheim, Émile. *Suicide, a Study in Sociology*. New York: The Free Press, 1979.
- Efrat, Rafael. »Bankruptcy Stigma: Plausible Causes for Shifting Norms.« *Emory Bankruptcy Development Journal* 22, št. 2 (2006): 481–519.
- Efrat, Rafael. »The Evolution of Bankruptcy Stigma.« *Theoretical Inquiries in Law* 7, št. 2 (2006): 365–93.
- Erikson, Kai T. »Notes on the Sociology of Deviance.« *Social Problems* 9, št. 4 (1962): 307–14.
- Fornasari di Verce, Ettore. »Suicidi e fallimenti: note intorno alla ricerca delle cause nella statistica morale.« *Giornale degli Economisti* 14, št. 8 (1897): 62–71.
- Goffman, Erving. *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1963.
- Graeber, David. *Dolg: prvih 5000 let dolžništva*. Ljubljana: Založba /*cf., 2014.
- Heilbron, Nicole, Joseph C. Franklin, John D. Guerry in Mitchell J. Prinstein. »Social and Ecological Approaches to Understanding Suicidal Behaviors and Nonsuicidal Self-injury.« V: Matthew K. Nock, ur. *The Oxford Handbook of Suicide and Self-Injury*, 206–34. Oxford, New York: Oxford University Press, 2014. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780195388565.013.0012.

- Kidger, Judi, David Gunnell, Jeffrey G. Jarvik, Karen A. Overstreet in William Hollingworth. »The Association Between Bankruptcy and Hospital-presenting Attempted Suicide: a Record Linkage Study.« *Suicide and Life-Threatening Behavior* 41, št. 6 (2011): 676–84. DOI: 10.1111/j.1943-278X.2011.00063.x.
- Kresal, France. »Stečajna politika v Sloveniji do druge svetovne vojne.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 43, št. 1 (2003): 37–50.
- Kristan, Maja. »Samomori, pogrešani, umrli.« V: Katja Vodopivec, ur. *Deviacije na Slovenskem pred sto leti*, 283–95. Ljubljana: Raziskovalna skupnost Slovenije, 1987.
- Lazarevič, Žarko in Jože Prinčič. *Zgodovina slovenskega bančništva*. Ljubljana: Združenje bank Slovenije, 2000.
- Lester, David in Bijou Yang. *The Economy and Suicide: Economic Perspectives on Suicide*. Commack: Nova Science Publishers, 1997.
- Martin, Nathalie. »The Role of History and Culture in Developing Bankruptcy and Insolvency Systems: the Perils of Legal Transplantation.« *Boston College International and Comparative Law Review* 28, št. 1 (2005): 1–77.
- McIntyre, Lisa J. »A Sociological Perspective on Bankruptcy.« *Indiana Law Journal* 65, št. 1 (1989): 123–39.
- Milčinski, Lev. *Samomor in Slovenci*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1985.
- Mols, Yvana L. B. H. »Bankruptcy Stigma and Vulnerability: Questioning Autonomy and Structuring Resilience.« *Emory Bankruptcy Developments Journal* 29, št. 1 (2012): 289–331.
- Muehlenkamp, Jennifer J. »Distinguishing Between Suicidal and Nonsuicidal Self-injury.« V: Matthew K. Nock, ur. *The Oxford Handbook of Suicide and Self-Injury*, 23–46. Oxford, New York: Oxford University Press, 2014. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780195388565.013.0005.
- Ogrizek, Emica. *Stečaji in prisilne poravnave izven stečaja v gradivu Okrožnega sodišča Maribor 1898–1941*. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2008.
- Ortmayr, Norbert. »Selbstmord in Österreich 1819–1988.« *Zeitgeschichte* 17, št. 5 (1990): 209–25.
- Pančur, Andrej. »Nastop delniških bank.« V: Janez Cvirn, ur. *Slovenska kronika XIX. stoletja: 1861–1883*, 174–76. Ljubljana: Nova revija, 2003.
- Pereira dos Santos, João, Mariana Tavares in Pedro Pita Barros. »More than just Numbers: Suicide Rates and the Economic Cycle in Portugal (1910–2013).« *SSM – Population Health* 2 (2016): 14–23. DOI: 10.1016/j.ssmph.2015.11.004.
- Puffer, Phyllis. »Durkheim Did Not Say ‚Normlessness‘: the Concept of Anomic Suicide for Introductory Sociology Courses.« *Journal of Rural Social Sciences* 24, št. 1 (2009): 200–22.
- Radojičić, Spasoje. *Prinudno poravnanje u stečaju*. Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona, 1923.
- Radošević, Milan. »‘Umorni od života‘: samoubojstva u Istarskoj provinciji za talijanske uprave između dva svjetska rata.« *Problemi sjevernog Jadrana* 16 (2017): 79–102. DOI: 10.21857/90836cwnzy.
- Rehm, Philipp. *Risk Inequality and Welfare States: Social Policy Preferences, Development, and Dynamics*. New York: Cambridge University Press, 2017. DOI: 10.1017/CBO9781316257777.
- Singh, B. Krishna, J. Sherwood Williams in Brenda J. Ryther. »Public Approval of Suicide: a Situational Analysis.« *Suicide and Life-Threatening Behavior* 16, št. 4 (1986): 409–18.
- Smith, Adam. *Bogastvo narodov: raziskava o naravi in vzrokih bogastva narodov*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2010.
- Sousa, Michael D. »Bankruptcy Stigma: a Socio-legal Study.« *American Bankruptcy Law Journal* 87, št. 4 (2013): 435–82.
- Studen, Andrej. »Ženski polom pred sodnijo v Ljubljani.« V: Janez Cvirn, ur. *Slovenska kronika XIX. stoletja: 1861–1883*, 271–72. Ljubljana: Nova revija, 2003.
- Štajner, Rikard. *Kriza: anatomija sodobnih kriz in ena izmed teorij kriz v neoimperialistični fazi razvoja kapitalizma*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1976.

- Štepec, Marko. »Odnos slovenskega časopisja do zločina.« V: Katja Vodopivec, ur. *Deviacije na Slovenskem pred sto leti*, 58–71. Ljubljana: Raziskovalna skupnost Slovenije, 1987.
- Thorne, Deborah in Leon Anderson. »Managing the Stigma of Personal Bankruptcy.« *Sociological Focus* 39, št. 2 (2006): 77–97. DOI: 10.1080/00380237.2006.10571278.
- Trunk, Jurij. *Bodi svoje sreče kovač! Nauki za vsakdanje življenje*. Celovec: Družba sv. Mohorja, 1904.
- Turunen, Elina in Heikki Hiilamo. »Health Effects of Indebtedness: a Systematic Review.« *BMC Public Health* 14 (2014): 489–96. DOI: 10.1186/1471-2458-14-489.
- Viren, Matti. »Suicide and Business Cycles: New Empirical Evidence.« *Applied Economics Letters* 12, št. 14 (2005): 887–91. DOI: 10.1080/13504850500359411.
- Vodopivec, Nina. *Tu se ne bo nikoli več šivalo: doživljanje izgube dela in propada tovarne*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2021.
- Vodopivec, Peter. »Velika gospodarska kriza leta 1873 in Slovenci.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 39, št. 2 (1999): 25–38.
- Vošnjak, Josip. *Spomini. Drugi zvezek: tretji del od 1868. do 1873. I*. Ljubljana: Slovenska matica, 1906.
- Weyerer, Siegfried in Andreas Wiedenmann. »Economic Factors and the Rates of Suicide in Germany Between 1881 and 1989.« *Psychological Reports* 76 (1995): 1331–41. DOI: 10.2466/pr0.1995.76.3c.1331.
- Zajc, Marko in Janez Polajnar. *Naši in vaši: iz zgodovine slovenskega časopisnega diskurza v 19. in začetku 20. stoletja*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2012.

Ivan Smiljanić

“BANKRUPTCIES, SUICIDE – THE SITUATION IN THE COMMERCIAL SECTOR IS DIRE.” ECONOMIC FAILURE AS A REASON FOR SUICIDE IN THE SLOVENIAN TERRITORY UNDER AUSTRIA-HUNGARY AND DURING THE FIRST YUGOSLAVIA

SUMMARY

Material security is one of the basic conditions of human existence. Its absence can lead to numerous economic and financial problems, and it is accompanied by a social stigma that used to be stronger in the past than today. The plight of over-indebtedness could lead people to suicide. In the Slovenian territory, suicides of merchants and entrepreneurs were a well-known phenomenon as early as the 19th century, while people who merely found themselves in financial difficulties or lived in poverty committed suicide even more frequently. Suicide often occurred in the face of financial difficulties and before the debtor could have been declared bankrupt, imprisoned, or discovered to have committed commercial fraud. Research on Slovenian suicides during the Austro-Hungarian Empire and the Kingdom of SCS/Yugoslavia is obstructed by the absence of objective sources, as the state statistics largely failed to register the motives for suicide. Therefore, newspapers represent the main source, which is problematic

because the press was inaccurate and sensationalist in its coverage of suicides, amateurish in its psychological description of the deceased, and inconsiderate regarding privacy and the act in question, as it categorically rejected suicide as unacceptable. The descriptions of suicides would also become more graphic over time. If the deceased had committed a business fraud or was of the “wrong” nationality – i.e. not Slovenian and a member of neighbouring nations allegedly hostile to the Slovenians – the rejection turned into outright attacks and malevolence. The Catholic press avoided more detailed accounts of suicides because of their sinfulness and because the descriptions were thought to promote social decadence, while the liberal press, in an effort to sell more copies, reported on suicides extensively and graphically. Some incidents turned into proper scandals due to the scale of the financial losses, the audacity of the fraud, or the tragedy of the deaths, including the attempted suicide of Terezija Aristoteles, the wife of a timber merchant in 1874, the suicide of the director of the Carniolan Escompte Society Jožef Zenari in 1884, and the suicide of the family of the Ljubljana merchant Josip Vatovec in 1928. Economic crises that threaten the livelihoods of many entrepreneurs also contribute to increased suicide rates. According to available information, the crisis that broke out in 1873, when the Vienna stock market crashed, did not cause any suicides in the Slovenian territory. The monetary crisis before World War I, the deflationary crisis of the mid-1920s, and the Great Depression in the first half of the 1930s proved more fatal and caused at least a few suicides that were documented in the press.